

Tóth J. Zoltán
Állam- és Jogelmélet Tanszék
Konzulens: Szilágyi Péter

Az abolicionizmus mint világtendencia

Az abolicionizmus egyike azon tendenciáknak, amelyek manapság igen erőteljes befolyással bírnak a büntetőjog-elméletre, ezáltal pedig közvetve a büntetések meghatározására és azok alkalmazásának gyakorlatára is. Maga az irányzat a XVIII. században jött létre, alapja pedig a felvilágosodás volt. Mind az ókori keleti államok, mind a görög poliszok vagy a Római Birodalom, mind pedig a középkori és a kora újkori európai országok széles körben alkalmazták a legsúlyosabb szankciót, halállal büntetve az életellenes bűncselekményeken kívül a vagyon elleni, az uralkodó érdekei elleni, továbbá a nemi, az erkölcsi és a vallás elleni bűncselekmények egész sorát (esetenként pedig azok mindegyikét vagy csaknem mindegyikét) is. Ami szűkebb környezetünket, Európát illeti, ennek oka elsősorban az emberi élet értéktelensége és a római katolikus egyház által elterjesztett és érvényesített keresztény világszemlélet volt. Az emberi élet azért nem számított különösebb értéknek, mert a középkorban a különböző halálos járványok és egyéb betegségek miatt az átlagéletkor igen alacsony volt; a gyermekek több mint fele meg sem érte a felnőttkort, de a felnőttek jó része sem élt 35-40 évnél tovább. Ilyen körülmények között pedig, amikor a halál természetes módon is bármikor bekövetkezhetett, nem számított szenzációnak, rendkívüli vagy esetleg felháborító dolognak egy-egy ember (pláne egy bűnöző) hirtelen elhalálózása.

Ehhez járult hozzá a vallási ok. A katolikus egyház felfogása és ennek hatására az emberek általános világszemlélete szerint a földi élet nem más, mint az „igazi”, a túlvilági élet előfutára, siralomvölgy, melynek az örök mennyországi (vagy pokolbeli) léthez képest nincs jelentősége. Az ember földi halála tehát pusztán egy elkerülhetetlen lépés az örök boldogság vagy kárhozat felé; sőt a bűnözők kivégzésének pont az a célja, hogy „megtisztítsa” a vétkeket a bűntől, és ezzel az üdvözülésüket biztosítsa. Ez (és persze a minél nagyobb mértékű elrettentés, a potenciális bűnözőkben való minél nagyobb félelem keltése) volt az alapja a kivégzések különösen kegyetlen mivoltának is. A bűntől ugyanis csak a szenvedés által lehet megtisztulni; minél nagyobb a bűn, annál nagyobb szenvedést kell elviselni annak „lemosásához”. Ennek alapján pedig bizonyos személyekkel (például az „ördög cimboráival”: boszorkányokkal, hitszegőkkel, istenkáromlókkel, paráznákkal stb.) szemben a kivégzések azon módjait alkalmazták előszeretettel, amelyek a pusztán szenvedés mellett önmagukban is rendelkeztek ilyen „tisztító” jelleggel (például máglyahalál, vízbefojtás, élve eltemetés stb.).

Ez a kegyetlenség a kora újkorban, a XVI-XVII. században kulminált: soha annyi bűncselekményre a középkor folyamán nem rendeltek halálbüntetést a különböző európai országok törvényei, mint ekkor, és soha azelőtt olyan sok és olyan kegyetlen kivégzés nem történt, mint a feudalizmus felbomlása előtti utolsó századokban. Ezt a bomlási folyamatot azonban a törvények kegyetlensége sem tudta megállítani, a különböző természettudományos felfedezések ugyanis olyan változásokat indítottak el (ipari forradalom, városiasodás, a társadalmi rétegek átstrukturálódása /a parasztok munkásokká válása/ és a mindezekből

következő elszemélytelenedés, individualizáció, értékvesztés), amelyek elkerülhetetlenné tették a feudalizmus megszűnését.

E folyamat egyik nagy vesztese az egyház lett: az emberi élet értéktelenségét hirdető klérus elvesztette ideológiája érvényesítésének addigi legfőbb támaszát. Ezt csak fokozta, hogy a természettudományos felfedezések hatására megrendült az istenhit is: a „felvilágosodott” embereknek a természeti folyamatok és törvényszerűségek magyarázatához már nem volt szükségük Istenre. Ha pedig nincs (vagy nem biztos, hogy van) Isten és túlvilág, akkor az élet itt és most kap jelentőséget, válik fontossá, az ember legfőbb értéke lesz, amelyet a lehetőség szerinti legnagyobb mértékben védeni kell. A felvilágosodás eredménye tehát az, hogy az ember mint önálló érték jelenik meg, élete pedig szükségtelenül sem el nem vehető, sem fel nem áldozható.

A büntetőjog területén ezt a felvilágosodás történelmi folyamatán alapuló ideológiát legelőször és leghatásosabban az itáliai Cesare Beccaria képviselte; az ő elméletén és az ezen elméletet tartalmazó „Büntett és büntetés” („Dei delitti e delle pene”) című, 1764-ben megjelent könyvén alapul az a büntetőjogi (sőt talán: jogfilozófiai) irányzat, amelynek célja a halálbüntetés eltörlése, végleges kiiktatása a büntetőjogi szankciók köréből. Beccaria szerint a büntetés célja nem lehet pusztán egy elvont eszme (az „igazság”) szolgálata, és nem lehet a célja önmagában sem (ahogyan azt például Kant és Hegel vallotta).¹ Büntetni mindig csak valamilyen társadalmi érdekből lehet, ez az érdek pedig nem más, mint a bűnözés, azaz a bűncselekmények számának csökkentése. A *cél* tehát a bűnözés visszaszorítása,² e célnak pedig a büntetés csupán *eszköze*. Ezt az eszközt csak a cél eléréséhez szükséges mértékben szabad alkalmazni; ha pedig a cél különböző módokon is elérhető, ezek közül mindig a legenyhébbet kell igénybe venni. Ha ugyanis a súlyosabb szankciót alkalmazzánk, noha több érdemleges elrettentő vagy visszatartó hatással az sem járna, akkor annak felhasználása célszerűtlen, ezáltal pedig szükségtelen lenne. Mivel pedig Beccaria szerint a halálbüntetésnek általában nincs elrettentő hatása³ (ilyen hatással ugyanis alapvetően nem a

¹ Kant és Hegel elmélete tulajdonképpen nem más, mint visszatérés a megtorlás ókori eszméjéhez. Kantnál a büntetés categoricus imperativus, a gyakorlati ész követelménye, amely nélkül a társadalom nem létezhetne. Ahhoz, hogy a büntetés igazolható legyen, materiálisan alkalmazkodnia kell a bűncselekményhez. A büntetésnek nincs társadalmi célja, a büntetés célja önmagában van; büntetni azért kell, mert bűncselekményt követtek el (a bűncselekmény által tagadva a társadalmat fenntartó alapvető értékeket), vagyis a büntetés nem lehet más, mint igazságos (a materiális egyenlőséget alkalmazó) megtorlás, valamely rossz azonos nagyságú rosszal való viszonzása. Gyilkosság esetében ez a viszonzás csak és kizárólag a halálbüntetés formájában történhet meg, mert az élet elvételével szemben igazságos csak a gyilkos életének elvétele lehet. Hegel szintén az igazságos megtorlás híve volt, ő azonban a büntetésben már az egyén személyiségének, autonómiájának az elismerését látta. A büntetés valójában a büntetett akarata, és az állam a büntetés kiszabásával ezt az akaratot mint az eszes lény autonómiája megvalósulását tartja tiszteletben (hiszen aki a büntetés alkalmazásának tudatában követi el a bűncselekményt, az valójában ezt a következményt kívánja). Hegel szerint egyébként a büntetés az egyén autonómiájának az elismerése mellett a jog igazolására is szolgál. A bűncselekmény ugyanis tagadja a jogot; ahhoz, hogy a jog igazolja önmagát, a hegei doktrína szerint tagadnia kell a bűncselekményt, azaz a jog tagadását. A jog tagadásának (a bűncselekménynek) a törvény általi tagadása tehát nem más, mint a jog (ön)igazolása. Emberölés esetén pedig a jog létét egyetlen módon lehet igazolni: a halálbüntetés alkalmazásával.

² A büntetésnek tulajdonképpen két célja van, (amelyek mindegyike végső soron a bűncselekmények számának csökkenéséhez vezet): a speciális prevenció (különös megelőzés) és a generális prevenció (általános megelőzés). A speciális prevenció esetében a cél annak megakadályozása, hogy maga az elkövető újabb bűncselekményt kövessen el; a generális prevenció esetében pedig az, hogy a másokkal szemben kiszabott büntetés minden potenciális bűnelkövetőt visszatartson hasonló büntetőjog-ellenes magatartások megvalósításától.

³ Beccaria szerint nem a halálbüntetésnek van a bűncselekmények elkövetésétől visszatartó hatása, hanem az „örökös rabszolgaságnak” vagy „életfogytiglani kényszermunkának”. („Nem valamely gonosztevő halálának hosszantartó szenvedésének példája, hanem egy szabadságtól megfosztott ember hosszantartó szenvedésének példája, aki igavonó baromként robotolva fizeti vissza a társadalomnak, amit ellene vétett.” Továbbá: „A halálbüntetés esetén a bűncselekmény csak egyszer statuál példát, az örökös rabszolgaság esetében azonban egy büntett igen sok és tartós példát teremt...” - Ld.: Beccaria 88-90.o.!)

szankciók súlyának növelése, hanem a hatékony felderítő munka, az elkerülhetetlenül bekövetkező büntetés rendelkezik),⁴ ezért annak alkalmazása célszerűtlen, tehát szükségtelen. Ez alól Beccaria mindössze két, nagyon szigorúan körülhatárolt kivételt ismer el: egyrészt azt az esetet, ha a halálbüntetést a generális prevenció érvényesítése nélkülözhetlenné teszi; másrészt ha annak alkalmazása a társadalom védelme érdekében feltétlenül szükséges.⁵

Beccaria felvilágosult eszméi nem hagyták érintetlenül a jog gyakorlatát sem: megkezdődött az a folyamat, mely a halálbüntetés lassú, fokozatos visszaszorításához, egyes helyeken pedig annak teljes megszüntetéséhez vezetett. Beccaria hatására az itáliai Toscana volt az első állam, melynek uralkodója, Lipót a halálbüntetés alkalmazását megszüntette.⁶ Előbb (1765-ben) titkos rendelettel tiltotta el a bírakat a halálbüntetés kiszabásától, majd később (1786-ban) e gyakorlatnak a bűnözésre gyakorolt üdvös hatását felismerve törvényileg is eltörölte a halálbüntetést, és helyette az „örökfogság” intézményét vezette be. Őt I. József császár (Magyarországon II. József király) követte, aki Sonnenfels hatására 1787-ben az egész Habsburg Birodalomra nézve (a katonai bűncselekményeket kivéve) törvényben törölte el a halálbüntetést (igaz, helyette a néhány hónapon belüli biztos halállal járó hajóvontatást vezette be).

A francia forradalom során előbb (1791-ben) Robespierre, később (1793-ban) Condorcet javasolta a halálbüntetés eltörlését, de ez az akkori zűrzavaros időkben nem valósulhatott meg. Louisianában Livingstone javaslatára 1825-ben kiiktatják e szankciót a büntetőjog rendszeréből, néhány évtized múlva ezt a példát az Egyesült Államok három állama követi (Michigan: 1848, Rhode Island és Wisconsin: 1852). Belgiumban 1829 és 1834 között tiltják meg e szankció kiszabását, Magyarországon az 1843-as büntetőtörvény-javaslat, Németországban pedig az 1848-ban a Frankfurti Nemzetgyűlés által elfogadott tervezet nem tartalmazza a halálbüntetést. Svájcban 1848 és 1871 között négy kanton szünteti meg a legsúlyosabb szankciót (Freiburg: 1848, Neuchatel: 1854, Zürich: 1869, Genf: 1871), 1874-ben pedig szövetségi szinten is kimondják a halálbüntetés tilalmát. San Marinóban 1848-ban, Romániában 1864-ben, Portugáliában 1866-ban, Németalföldön (Hollandiában) 1870-ben, Olaszországban 1890-ben, Norvégiában pedig 1905-ben veszik ki ezt a szankciót a büntetőjogi jogkövetkezmények köréből. Kevesen tudják azonban, hogy az abolicionizmus igazi követői nem Európában, hanem Dél-Amerikában találhatók. Uruguay területén például már a függetlenség 1830-as elnyerése előtt, 1807-ben megszüntették a halálbüntetést, ezt a példát pedig Venezuela 1873-ban, Costa Rica 1880-ban, Brazília 1891-ben, Nicaragua 1893-ban, Ecuador 1895-ben, Panama 1903-ban, Kolumbia 1910-ben, Argentína 1922-ben, Dominika pedig 1924-ben követte.

⁴ „A bűnözésnek legerősebb fékje nem a büntetések kegyetlensége, hanem azok elmaradhatatlansága... Egy mérsékeltebb, de biztos büntetés mindig nagyobb hatást fog kelteni, mint egy másik, félelmetesebb büntetéstől való rettegés, amelyhez a büntetlenség reménye társul.” (Ld.: Beccaria 99. o.!)

⁵ „Valamely állampolgár halálát csupán két okból lehet szükségesnek tekinteni. Az egyik az az eset, amikor az illetőnek még szabadságától megfosztva is olyan kapcsolatai vannak és olyan hatalommal bír, amelyek a nemzet biztonsága szempontjából nem közömbösek...” A másik eset pedig, ahol még Beccaria szerint is szükséges a halálbüntetés kiszabása, az, ha az elkövető „halála az egyetlen valóságos fékező erő másoknak bűncselekmények elkövetésétől való visszatartására”. (Ld.: Beccaria 87-88. o.!)

⁶ Ez az elsőség természetesen csak a modern időkre és Európára érvényes; a történelem folyamán többször előfordult (igaz, csak ritka kivétellekppen), hogy egy, a korát jóval megelőző uralkodó eltörölte a halálbüntetést. Így tett például Amandagambani, Lanka (Srí Lanka) buddhista királya is az i.u. I. században vagy a japán Saga császár i.u. 818-ban (és itt, Japánban a következő 300 évben nem is állítják vissza a halálbüntetést, arra majd csak a XII. században kerül sor).

Ezek azonban sok helyütt csak kezdeti próbálkozások voltak, ezért aztán az abolicionista mozgalom elsődleges eredménye nem is a halálbüntetés megszüntetése, hanem alkalmazásának kivételessé válása lett. A XIX. század második felére már a legtöbb európai és dél-amerikai országban a halálbüntetést csak gyilkosság, illetve állam elleni, katonai vagy politikai bűncselekmény miatt lehetett kiszabni, és ahol törvényileg meg is volt engedve ennek alkalmazása, sokszor ott sem éltek vele (a skandináv államokban például a halálbüntetés tényleges eltörlése előtt már évtizedekkel nem szabták ki ezt a szankciót, máshol az államfő élt kegyelmi jogával).

Az abolíció tendenciája azonban a XX. század első felében törést szenvedett: az I. világháború, az azt követően több országban uralomra jutott diktatúrák és a II. világháború hatására a halálbüntetés sok helyütt újból rendes büntetési nemmé vált. Az abolicionizmus igazi és – úgy tűnik – végleges áttörése ezért csak a II. világháborút követően következett be, amikor is a különböző nemzetközi szervezetek keretén belül olyan egyezményeket fogadtak el és léptettek hatályba, amelyek a halálbüntetés alkalmazását megtiltják, vagy legalábbis szigorú feltételekhez kötik.

Két nagyon fontos nemzetközi egyezmény van, amelyek az abolicionizmus ideológiájának terjedésére és ennek következtében a halálbüntetés egyre több és több országban való megszüntetésére nagy mértékben kihatottak; Magyarország pedig (folyamatosan növekvő számú egyéb országok mellett) mindkettőnek részese. Ezek közül az egyik az Emberi jogok és alapvető szabadságok védelméről szóló, Rómában, 1950. november 4-én kelt Egyezmény (a továbbiakban: Római Egyezmény) és az ahhoz tartozó Hatodik, valamint Tizenharmadik kiegészítő jegyzőkönyv, a másik pedig a Polgári és Politikai Jogok Nemzetközi Egyezségokmányának (a továbbiakban: Egyezségokmány) az Egyesült Nemzetek Közgyűlése XLIV. ülészakán, 1989. december 15-én elfogadott Második Fakultatív Jegyzőkönyve. Az előbbi egyezményt és az ahhoz tartozó kiegészítő jegyzőkönyveket (így a témánk szempontjából fontos 6. és 13. sz. kiegészítő jegyzőkönyvet is, melyeket 1983. április 28-án, illetve 2002. május 3-án fogadták el Strasbourgban, illetve Vilniusban) az Európa Tanács keretében hozták tető alá, és ahhoz csak az Európa Tanács tagjai csatlakozhatnak; az utóbbi egyezmény, illetve annak fakultatív jegyzőkönyvei pedig az ENSZ keretében jöttek létre, és ezek aláírói is csak ENSZ-tagállamok lehetnek.

Hazánk a Római Egyezményt és az ahhoz tartozó nyolc kiegészítő jegyzőkönyvet az Európa Tanácsba való felvétele után három évvel, 1993-ban egyszerre ratifikálta. (Az Egyezménynek és a nyolc kiegészítő jegyzőkönyvének kihirdetéséről szóló 1993. évi XXXI. törvény 1993. április 15-én lépett hatályba, de az alapegyezményben foglaltakat már 1992. december 1. napjától kezdődően alkalmazni kell.) A halálbüntetés minden körülmények között történő eltörléséről szóló Tizenharmadik kiegészítő jegyzőkönyvet pedig az Országgyűlés Bárándy Péter igazságügyi miniszter 2003. májusában beterjesztett országgyűlési határozati javaslatára ratifikálta, a megerősítésről szóló okiratot pedig 2003. július 17-én helyezték letétbe az Európa Tanács főtitkáránál. A jegyzőkönyv törvényi kihirdetése 2004. március 4-én történt meg (2004. évi III. törvény), hatályba pedig a törvény kihirdetését követő 15. napon, azaz 2004. március 19-én lépett, de rendelkezéseit a jegyzőkönyv 7. Cikkének megfelelően már a megerősítésről szóló okirat letétbe helyezésének időpontját követő három hónapos időszak lejártá utáni hónap első napján, vagyis már 2003. november 1. napjától alkalmazni kell.

Az alapegyezmény még nem tartalmazza a halálbüntetés tilalmát, a 2. Cikk 1. pontja ugyanis azt mondja ki, hogy „senkit nem lehet életétől szándékosan megfosztani, kivéve ha ez halálbüntetést kiszabó bírói ítélet végrehajtása útján történik, amennyiben a törvény a

bűncselekményre ezt a büntetést állapította meg”. Sőt a 2. Cikk 2. pontja még ennél is tovább megy, amikor kijelenti, hogy „az élettől való megfosztást nem lehet e Cikk megsértéseként elkövetettnek tekinteni akkor, ha az a feltétlenül szükségesnél nem nagyobb erőszak alkalmazásából ered”, és ennek három esetét állapítja meg: jogos védelem esetén („személyek jogtalan erőszakkal szembeni védelme érdekében”); „törvényes letartóztatás foganatosítása vagy a törvényesen fogva tartott személy szökésének megakadályozása érdekében”; illetve „zavargás vagy felkelés elfojtása céljából törvényesen tett intézkedés esetén”. Tehát az eredeti Római Egyezmény még bármely Európa Tanács-i tagállam számára lehetővé tette, hogy bármely bűncselekményre halálbüntetést állapítson meg, és hogy a jogszerű eljárás során kiszabott halálbüntetéseket végrehajtsa, sőt az élet elvételére még bírói ítélet és a terhelt bűnösségének bizonyítása nélkül is lehetőség volt, például ha a fegyvertelen terhelt erőszak alkalmazása nélkül szökést kísérelt meg, illetve a letartóztatás elől menekülni próbált.

Az 1983-ban elfogadott és a szükséges öt ratifikáció után 1985-ben hatályba lépett Hatodik kiegészítő jegyzőkönyv az 1. Cikkében már élesebben fogalmaz: „A halálbüntetést el kell törölni. Senkit sem lehet halálbüntetésre ítélni, sem kivégezni.” Azonban ez a tilalom sem kategorikus, ugyanis a 2. Cikk szerint „egy állam törvényhozása rendelkezhet halálbüntetésről háború idején vagy háború közvetlen veszélye idején”, vagyis ez a jegyzőkönyv sem általában tiltja meg a halálbüntetést, hanem annak alkalmazását csak béke idején nem engedi meg, (igaz, ezen kívül a jegyzőkönyvet aláíró állam részéről a jegyzőkönyvhöz semmilyen fenntartás nem fűzhető). A halálbüntetést teljes mértékben (beleértve a háború vagy háború közvetlen veszélye idején elkövetett cselekményeket is) csak a 13. sz. kiegészítő jegyzőkönyv tiltja meg, amely amellet, hogy ismételten kimondja, hogy „a halálbüntetést el kell törölni”, illetve hogy „senkit sem lehet halálra ítélni, sem kivégezni” (1. Cikk), azt is rögtön hozzát teszi, hogy „e jegyzőkönyv előírásaitól az Egyezmény 15. Cikke alapján nem lehet eltérni”, valamint hogy „e jegyzőkönyv előírásainak vonatkozásában az Egyezmény 57. Cikke alapján nem lehet fenntartással élni”, megtiltja tehát a részes államok számára mind annak hatályának felfüggesztését, mind bármilyen (akár háborús időkre vonatkozó) fenntartás tételét. A jegyzőkönyv részes államai számára tehát a halálbüntetés alkalmazása minden körülmények között tilos. 2003. november 1-je óta ez a helyzet Magyarországon is.

A Polgári és Politikai Jogok Nemzetközi Egyezségokmánya, melyet az Egyesült Nemzetek Közgyűlése XXI. ülészakán, 1966. december 16-án fogadtak el, és amelyet Magyarországon az 1976. évi 8. törvényerejű rendelet cikkelyezett be, eredeti szövegében kimondja: „Minden emberi lénynek veleszületett joga van az életre. E jogot a törvénynek védelmeznie kell. *Senkit sem lehet életétől önkényesen megfosztani.*” (6. Cikk 1. pont) A 2. pont azonban rögtön hozzát teszi: „olyan országokban, amelyekben a halálbüntetést nem törölték el, csak a bűncselekmény elkövetése idején hatályos törvényben meghatározott leg súlyosabb bűncselekményekért lehet kiszabni halálbüntetést, és az nem állhat ellentétben az Egyezségokmány rendelkezéseivel, sem a népirtás bűncselekményének megelőzéséről és megbüntetéséről szóló egyezményvel. E büntetést csak az illetékes bíróság által hozott jogerős ítélet alapján lehet végrehajtani.” A 4. és 5. pont kimondja továbbá: „Bármely halálra ítéltnek joga van kegyelmet vagy a büntetés megváltoztatását kérni. Közkegyelmet vagy egyéni kegyelmet minden esetben lehet adni, illetve a halálbüntetést minden esetben meg lehet változtatni.” „Halálbüntetést nem lehet kiszabni a 18. életévüket be nem töltött személyek által elkövetett bűncselekmények miatt, és azt terhes nőknél nem lehet végrehajtani.” Látható tehát, hogy az Egyezségokmány eredeti szabályozása csak az élettől való *önkéntes* megfosztást tilalmazta, lehetővé téve a halálbüntetés alkalmazását olyan országokban, amelyek azt még nem törölték el. Igaz, hogy a 6. Cikk 2. pontja ezt a

lehetőséget csak a „legsúlyosabb bűncselekményekre” korlátozta, de minden ENSZ-tagállam maga dönthette el, hogy pontosan melyek is ezek a bűncselekmények.

Az Egyezségokmányhoz fűzött, a halálbüntetés eltörlésére irányuló Második Fakultatív Jegyzőkönyv már tovább megy ennél, és a következőket deklarálja: „A jelen Jegyzőkönyv részes államainak joghatósága alá tartozó személyeken nem szabad halálbüntetést végrehajtani.” (1. Cikk 1. pont) „Joghatósága körében minden részes állam megteszi a szükséges intézkedéseket a halálbüntetés eltörlésére.” (1. Cikk 2. pont) Azonban – hasonlóan a Római Egyezmény 6. kiegészítő jegyzőkönyvéhez – ez a Jegyzőkönyv sem tartalmaz totális abolíciós kötelezettséget az aláíró tagállamok számára, ugyanis rögtön a 2. Cikk 1. pontja kinyilvánítja: „Ezen Jegyzőkönyvhöz nem lehet fenntartást tenni, *kivéve* a megerősítéskor vagy csatlakozáskor tett azon fenntartást, amely a halálbüntetés alkalmazását háború idején, a háború alatt elkövetett legsúlyosabb katonai bűncselekményekben való bűnösség megállapítása miatt lehetővé teszi.” Vagyis az ezen jegyzőkönyvet aláíró tagállamok sem kötelesek azt háború idején alkalmazni, amennyiben a megerősítéskor vagy a csatlakozáskor ilyen értelmű fenntartást tettek. Magyarország a Jegyzőkönyvet 1994-ben fenntartás nélkül fogadta el, majd az 1995. évi II. törvénnyel cikkelyezte be, mely 1995. március 2-án lépett hatályba, ám a Jegyzőkönyv rendelkezéseit már 1994. május 24. napjától kezdődően alkalmazni kell.

Mindkét egyezményre és jegyzőkönyveikre igaz azonban, hogy azok csak az aláíró tagállamokra kötelezőek, és egyetlen Európa Tanács-i, illetve ENSZ-tagállam sem kötelezhető a hozzájuk való csatlakozásra. Ez azt jelenti, hogy akár ki is lehetne ezekből lépni, nemzetközi *jogilag* semmilyen hátrány nem érhetné ebből a kilépő országot, más kérdés, hogy a mai nemzetközi tendenciák fényében ez az adott ország számára *politikailag* felérne egy öngyilkossággal. Különösen igaz ez az olyan kis, politikailag és gazdaságilag gyenge országok esetében, mint Magyarország. Ha pedig majd életbe lép az Európai Unió Alkotmánya (a 2000 decemberében elfogadott ún. Nizzai Szerződés) és az annak hivatalosan is részét képező Alapvető Jogok Európai Kartája (hivatalos nevén „Az Unió Alapjogi Chartája”) akkor már formálisan is tilos lesz (nemcsak Magyarországon, hanem az Európai Unió összes államában) a halálbüntetés alkalmazása.

A Chartának az élethez való jogról rendelkező 62. cikkének (1) bekezdése ugyanis kimondja, hogy „minden embernek joga van az élethez”, a (2) bekezdés pedig e kijelentés értelmezésére egyértelműen és kategorikusan leszögezi, hogy „senkit sem lehet halálra ítélni vagy kivégezni”. Ha tehát életbe lép az Alkotmány, akkor attól az időponttól kezdve mindazon országok számára, akik az EU tagjai kívánnak lenni, a halálbüntetés visszaállítása visszavonhatatlanul tilos lesz, vagyis egy olyan erős, abolitionista alapokon nyugvó tilalom fog érvényesülni, amely a továbbiakban az európai kultúrkörhöz tartozó országok számára lehetetlenné teszi ezen kérdésnek még az újra felvetését is, és végleg lezárja azt a vitát, hogy helye van-e (vagy helye lehet-e) az emberi jogok *valódi*⁷ szentségére épülő fejlett világban a legsúlyosabb szankció gyakorlati alkalmazásának vagy sem.

A címben arra utaltunk, hogy a halálbüntetés létének fokozatos megszűnése nem pusztán európai, hanem világtendencia. Bölcsője ennek a folyamatnak azonban kétségtelenül az öreg kontinens. A 86 jelenlegi teljesen abolitionista országnak majdnem a fele, 42 európai állam, két európai ország (Albánia és Lettország) csak katonai és/vagy állam elleni

⁷ A „valódi” szó azért hangsúlyos, mert például az Egyesült Államok is az európai kultúrkörhöz tartozik és elvileg ott is kiemelt jelentőségűnek tartják az emberi jogokat, a gyakorlatban azonban ezek nem mindig érvényesülnek (ld.: halálbüntetés, foglyok kínzása és vád nélküli bebörtönzése, a CIA számára a kínvallatást lehetővé tenni szándékozó törvényjavaslat betervezése stb.).

bűncselekményekre tartja fenn (egyelőre) a legsúlyosabb szankciót, és csak két másik európai ország (Fehéroroszország és Oroszország) törvényei engedik meg halálbüntetés kiszabását köztörvényes bűncselekményekre, de ezek közül is Oroszország a gyakorlatban abolicionistának tekinthető.

A világ többi részén egyelőre nem ez a helyzet, bár a folyamat nyilvánvalóan ebbe az irányba tart. A 86 teljesen abolicionista állam mellett 35 másik ország a köztörvényes bűncselekmények halálbüntetéssel fenyegetésére vonatkozóan és/vagy a büntetékiszabási gyakorlat alapján ugyancsak abolicionistának tekinthető, de az abolicionizmus folyamatát erősíti az a tény is, hogy minden évben új és új országok csatlakoznak az abolicionista táborhoz, miközben a halálbüntetéshez való visszafordulás csaknem példa nélküli. Ha csak a 2000 utáni fejleményeket vesszük, akkor azt láthatjuk, hogy tizenhárom ország törölte el a halálbüntetést minden bűncselekmény vonatkozásában (Elefántcsontpart és Málta 2000-ben, Bosznia-Hercegovina 2001-ben, Ciprus és Jugoszlávia /a mai Szerbia-Montenegró/ 2002-ben, Örményország 2003-ban, Bhután, Görögország, Szamoa, Szenegál és Törökország 2004-ben, Libéria és Mexikó 2005-ben), egy pedig a köztörvényes bűncselekmények tekintetében (Albánia 2000-ben), és egy olyan ország sem állította vissza ezt a szankciót, ahol azt korábban megszüntették. Noha vannak ellenpéldák is, még az olyan, magukat demokratikusnak valló országok esetében is, mint az Egyesült Államok, Japán vagy Dél-Korea, a tendencia egyértelmű és – úgy tűnik – visszafordíthatatlan: a történelem fejlődése a halálbüntetés teljes és globális megszüntetése felé tart.

Felhasznált irodalom

- ÁCS Jenő: A másik világ. Carella Stúdió, 1996
- Amikor az állam öl... Halálbüntetés kontra emberi jogok.
(Amnesty International Publications, 1989) In: Sebes Ágnes (szerk.): A halálbüntetésről. Medvetánc Füzetek, Magvető Könyvkiadó, Budapest, 1990, 95-218. o.
- ANCEL, M. Marc: The death penalty in European countries. Report. Council of Europe, Strasbourg, 1962
- A TASZ a halálbüntetésről. Köziratok – Társaság a Szabadságjogokért, 2002 február
- BALÁS Elemér: A halálbüntetésről. Révai és Salamon Könyvnyomdája, Budapest, 1900
- BECCARIA, Cesare: Büntett és büntetés. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1967
- CLARK, Ramsey: To Abolish the Death Penalty. In: Capital Punishment (edited by James A. McCafferty). Aldine Atherton, Inc., Chicago and New York, pp. 176-186.
- DOLESCHALL Alfréd: Halálbüntetés. In: Márkus Rezső (szerk.): Magyar Jogi Lexikon, III. kötet, Pallas Irodalmi és Nyomdai Részvénytársaság, Budapest, 1900
- DÜLMEN, Richard van: A rettenet színháza. Ítélezési gyakorlat és büntetőrituálék a kora újkorban. Századvég Kiadó – Hajnal István Kör, Budapest, 1990
- FINKEY Ferenc: Büntetéstan problémák. Budapest, 1933
- FIRON András: Káinbélyeg. Nyugdíjazzuk-e végleg a hóhért? Panoráma Kiadó, Budapest, 1991
- HORVÁTH Tibor: A büntetési elméletek fejlődésének vázlata. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1981.
- HORVÁTH Tibor (szerk.): A halálbüntetés megszüntetése Magyarországon. Dokumentumgyűjtemény. Halálbüntetést Ellenzők Ligája, Miskolc, 1991
- HORVÁTH Tibor: Halálbüntetés Magyarországon. In: Sebes Ágnes (szerk.): A halálbüntetésről. Medvetánc Füzetek, Magvető Könyvkiadó, Budapest, 1990, 219-258. o.
- KOESTLER, Arthur: A hóhér védelmében avagy a halálbüntetés mint elrettentő erő. In: Egy mítosz anatómiája, Osiris Kiadó, Budapest, 1999, 78-91. o.
- NAGY Ferenc – TOKAJI Géza: A magyar büntetőjog általános része. Korona Kiadó, Budapest, 1998
- NAGY Károly: Nemzetközi jog. Püski Kiadó, Budapest, 1999

Schabas, William A.: International law and the death penalty: reflecting or promoting change? In: Hodgkinson, Peter – Schabas, William A. (ed.): Capital Punishment. Strategies for abolition. Cambridge University Press, 2004, pp. 36-62.

SZEMERE Bertalan: A büntetésről s különösbben a halálbüntetésről. Halálbüntetést Ellenzők Ligája, 1990